

*Рогатинська Н. З.,**кандидат юридичних наук,**завідувач кафедри кримінального права і процесу**юридичного факультету**Тернопільського національного економічного університету*

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ – ПРАЦІВНИКА МИТНИХ ОРГАНІВ

Анотація. Статтю присвячено основним положенням щодо кримінологічної характеристики особи злочинця – працівника митних органів. Автором зазначено, що зміст повноважень службової особи визначається залежно від займаної нею посади та обсягу повноважень (обов'язків), покладених відповідною посадою. У чинному законодавстві виділяються три види обов'язків, покладання яких на службову особу дозволяє відносити її до тієї чи іншої групи службовців. Організаційно-розпорядчі обов'язки – це функції зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності. Адміністративно-господарські обов'язки – це повноваження з управління чи розпорядження чужим (державним, колективним, приватним) майном. Певне суспільно небезпечне діяння може бути визнане службовим злочинним і кваліфікуватися за відповідною статтею Кримінального кодексу лише у тому разі, якщо воно вчинене службовою особою, тобто особою, яка була наділена повноваженнями представника влади або яка виконувала обов'язки, пов'язані з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями.

Зловживання службовим становищем визнається злочином за наявності трьох ознак у їх сукупності: а) використання службовою особою через дію або бездіяльність свого службового становища всупереч інтересам служби; б) вчинення такого діяння з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб; в) заподіяння вказаними діями істотної шкоди державним чи громадським благам, охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб. Зловживання службовим становищем передбачає наявність взаємозв'язку між службовим становищем винного і його поведінкою, яка виражається в незаконних діях або бездіяльності. При цьому діяння працівника митної служби – службової особи зазвичай пов'язані безпосередньо зі службовим становищем і повноваженнями особи. В цьому разі вони вчиняються в межах тих прав або фактичних можливостей, якими наділена службова особа саме у зв'язку із займаною посадою, але за своїм змістом суперечать інтересам служби. Використання службового становища всупереч інтересам служби, що має місце в розглядуваному випадку, передбачає вчинення службовою особою таких діянь, які порушують службові обов'язки і суперечать інтересам державної служби (в митних органах у тому числі), інтересам підприємства, установи чи організації.

Ключові слова: особа злочинця, митні органи, митна злочинність, запобігання, протидія, стратегія запобігання митній злочинності, митні правовідносини, контрабанда, митні послуги.

Постановка проблеми. У період існування Радянської держави службова особа ототожнювалася з елементом апарату державного примусу та визначалася насамперед як працівник державного апарату, наділений службовими правами та обов'язками з метою здійснення адміністративно-розпорядчих або організаційно-господарських функцій. Представники влади з загального кола службових осіб відокремлювалися тоді як більш вузька група [1, с. 183]. На подальших етапах розвитку радянського кримінального права службова особа визначалася вже інакше – як особа, що здійснює постійно чи тимчасово функції представника влади, а також займає постійно чи тимчасово в державних чи суспільних установах, організаціях чи на підприємствах, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, чи виконує такі обов'язки в зазначених установах, організаціях та на підприємствах за спеціальним повноваженням [2, с. 93].

Мета статті – надати характеристику особі злочинця – працівника митних органів, визначити специфічні ознаки службових зловживань, вчинюваних працівниками митних органів.

Вклад основного матеріалу дослідження. Кримінальний кодекс 2001 року вживає термін «службова особа», який за своїм змістом є тотожним поняттю «посадова особа», що вживалось у Кримінальному кодексі 1960 року. Назва розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу 2001 року видається більш вдалою, ніж та, яка містилася у відповідній главі КК 1960 року (глава VII Особливої частини КК «Посадові злочини»), оскільки, по-перше, суб'єктам окремих злочинів, передбачених у цьому розділі (давання хабара), можуть бути і неслужбові особи, і по-друге, низка злочинів, які можуть вчинятися лише службовими особами, знаходяться за межами XVII розділу. Службовими визнаються злочини, що вчиняються службовими особами з використанням наданих їм законом прав і повноважень на шкоду інтересам служби, або невиконання чи неналежне виконання ними своїх службових обов'язків. Службовий злочин можна визначити як передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, спрямоване на основи нормального функціонування публічного апарату управління, а також на його престиж і авторитет, яке заподіює істотну шкоду цим соціальним цінностям [3, с. 4]. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Так, начальник митного посту П. під час

виявлення незаявлених у декларації промислових товарів, призначених для ввезення в Україну, на суму 380 тис. грн., отримав від їх перевізника – підприємця Д. грошову винагороду у сумі 50 тис. грн. У такому разі діяння містить всі ознаки складу злочину зловживання владою або службовим становищем. Об'єктом, на який здійснено посягання П., виступають суспільні відносини, що регулюють правомірну, законну діяльність митного органу, в якому працює П. Об'єктивну сторону зловживання владою характеризує вчинення таких дій: 1) умисне використання можливостей як службовою особою органу влади своїх повноважень та можливостей по службі на шкоду інтересам окремої особи, зокрема, підприємця Д.; 2) діяння вчинено всупереч інтересам служби правоохоронного органу, в якому працює П. і яким повинні виявлятися всі злочини, вчинені на території обслуговування та прийматися рішення щодо їх припинення та недопущення нових аналогічних злочинів; 3) заподіяння істотної матеріальної шкоди інтересам держави; 4) вчинення протиправного діяння службовою особою, яка є працівником правоохоронного органу. Головним у визначенні службових злочинів є ознаки суб'єкта – службової особи. Відповідно до закону (примітка до ст. 364 КК України) службовими визнаються особи, які постійно чи тимчасово виконують функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. На думку М.Й. Коржанського, визначення поняття посадової особи не дуже вдале. Він пропонує таке: «Посадовою є особа, яка наділена владними юридичними повноваженнями щодо певного кола інших осіб – надавати їм певні права чи покладати на них певні обов'язки. Не можуть визнаватися посадовими особи, які виконують власне технічні обов'язки – заборони-дозволу чи контроль: кондуктори, вахтери, охоронці та інші [4]. Злочинність службових осіб є більш небезпечною, ніж правопорушення приватних осіб, оскільки вона підриває авторитет закону, міцність юридичного порядку. Діяльність службових осіб – правопорушників безпосередньо відбивається на інтересах всієї держави. Водночас повноваження влади, якими наділені службові особи, надають їм можливість більш легко скоювати правопорушення, що робить їх більш небезпечними та ставить приватних осіб у більш беззахисне становище. Зміст повноважень службової особи визначається залежності від займаної нею посади та обсягу повноважень (обов'язків), покладених відповідною посадою. В чинному законодавстві виділяється три види обов'язків, покладання яких на службову особу дозволяє відносити її до тієї чи іншої групи службовців [3]. Організаційно-розпорядчі обов'язки – це функції зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності.

Адміністративно-господарські обов'язки – це повноваження з управління чи розпорядження чужим (державним, колективним, приватним) майном. Певне суспільно небезпечне діяння може бути визнане службовим злочином і кваліфікуватися за відповідною статтею Кримінального кодексу лише у тому разі, якщо воно вчинене службовою особою, тобто особою, яка була наділена повноваженнями представника влади

або яка виконувала обов'язки, пов'язані з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Якщо на певну особу в установленому порядку такі обов'язки покладені не були, то ця особа не може бути відповідальною за службові злочини. Так, бухгалтер ФЕВ, який на час відсутності начальника ФЕВ митного органу, виконував його повноваження і за цей час підписував фінансові документи, надавав вказівки підлеглим тощо, може бути визнаний службовою особою тільки за умови видання відповідного наказу про призначення його тимчасово виконуючим обов'язки. Якщо такого наказу не було, то всі рішення, які були ним прийняті, не мають законної сили, і будь-які зловживання, що були ним вчинені, не можуть розглядатися як службовий злочин. Представник влади – це особа, яка постійно або тимчасово перебуває на службі в органах державної влади, управління чи місцевого самоврядування і здійснює функції зазначених органів. Така особа наділена правом у межах своєї компетенції давати як для громадян, так і для установ, незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості, вказівки правового характеру, що підлягають обов'язковому виконанню.

Також представник влади може застосувати примусові заходи і щодо громадян, які безпосередньо не підпорядковані йому по службі. До представників влади належать усі атестовані працівники митних органів. Однак під час вирішення питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення зловживання владою необхідно з'ясувати: які функції виконував працівник митних органів під час вчинення протиправного діяння; характер вчиненого зловживання (дисциплінарний проступок, адміністративне правопорушення чи суспільно небезпечне діяння (злочин)); чи були ним порушені права та свободи підлеглих по службі осіб чи інших громадян; чи може бути це порушення визнано істотним, виходячи із змісту чинного кримінального закону [5].

Щодо правового статусу інших службовців, які працюють в митних органах, то визнання їх службовими особами здійснюється тільки після перевірки обсягу та характеру повноважень, покладених на них у зв'язку з виконанням певних функцій. Так, водій митного органу може не визнаватися службовою особою залежно від обставин. Вчинення з його вини дорожньо-транспортної пригоди, заподіяння шкоди іншим учасникам дорожнього руху може кваліфікуватися тільки як злочин проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а не як злочин, пов'язаний з виконанням службових обов'язків представника влади.

Зловживання службовим становищем визнається злочином за наявності трьох ознак у їх сукупності: а) використання службовою особою через дію або бездіяльність свого службового становища всупереч інтересам служби; б) вчинення такого діяння з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб; в) заподіяння вказаними діями істотної шкоди державним чи громадським благам, охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб. Зловживання службовим становищем передбачає наявність взаємозв'язку між службовим становищем винного і його поведінкою, яка виражається в незаконних діях або бездіяльності. При цьому діяння працівника митної служби – службової особи зазвичай пов'язані безпосередньо зі службовим становищем і повноваженнями особи. В цьому разі вони вчиняються в межах тих прав або фактичних можливостей, якими наділена службова особа саме у зв'язку із

займаною посадою, але за своїм змістом суперечать інтересам служби. Використання службового становища всупереч інтересам служби, що має місце в розглядуваному випадку, передбачає вчинення службовою особою таких діянь, які порушують службові обов'язки і суперечать інтересам державної служби (в митних органах у тому числі), інтересам підприємства, установи чи організації.

Однак, на мою думку, питання притягнення працівників митних органів до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 364 КК є не зовсім правильним, оскільки судом не доведено, який вид зловживання вчинено: зловживання владою чи зловживання службовим становищем. Тому під час вирішення питання про їх кримінальну відповідальність та кваліфікацію вчиненого діяння суд повинен встановлювати, що зловживали саме службовим становищем, а не наданою владою.

Працівники митних органів, які виявили факт вчинення правопорушення чи злочину, повинні затримувати підозрювану особу, скласти відповідні документи і передавати їх особі, яка уповноважена порушувати адміністративне провадження або кримінальне провадження шляхом складання відповідного процесуального документу (постанови). У такій же ситуації, коли працівники митного органу згідно із займаними ними посадами не мали повноважень приймати рішення щодо порушення кримінального провадження чи відмови в його порушенні, тоді називати їх діяння зловживанням службовим становищем сумнівно.

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що питання притягнення до кримінальної відповідальності працівників митних органів за вчинення зловживання владою чи службовим становищем не тільки утворює групу найбільш небезпечних злочинів у сфері службової діяльності, а й є злочином, що може потягти тяжкі наслідки. Як виявилось в процесі дослідження, визначення статусу працівника митних органів як службової особи за умови вчинення таких злочинів є головною проблемою слідчої та судової практики.

Таким чином, питання притягнення до кримінальної відповідальності працівника митної служби повинно супроводжуватися ретельним вивченням кола його обов'язків із займаної посади, можливостей по службі та фактично виконаних (невиконаних) ним дій. Лише це дозволить встановити: вчинено дисциплінарний проступок чи злочин.

Література:

1. Юридический словарь. Ред.: Братусь С.Н., Казанцев Н.Д. Москва: Юридическая литература, 1953. 781 с.
2. Юридический энциклопедический словарь. Гл. ред. А.Я. Сухарев, Ред. Кол. М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. Москва: Уголовный код. Советская энциклопедия, 1984. 415 с.
3. Акрам Трад Аль-Фаїз. Відповідальність за службові зловживання за кримінальним законодавством Йорданії і України (порівняльно-правове дослідження): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук; Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право.

Национальная академия наук Украины Институт держави і права ім. В.М. Корецького Київ, 2002. 17 с.

4. Коржанський М.Й. П'ять статей – сім помилок. *Юридичний вісник України*. 1996. № 8. 3. Примітка 1 до ст. 364 КК України.
5. Головійчук Л.Т. Характеристика особи злочинця – працівника митних органів. *Порівняльно-аналітичне право*. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Holoviichuk%20L.T.pdf (дата звернення 5 грудня 2019 рік).

Rohatynska N. Characteristics of the offender - customs officer

Summary. The article is devoted to the main provisions on the criminological characteristics of the person of the offender – employee of customs authorities. The author stated that the content of the authority of an official is determined depending on the position he occupies and the amount of authority (duties) assigned to the respective position. The current legislation sets out three types of duties, the imposition of which on an official allows him to assign it to a particular group of employees. Organizational responsibilities are the functions of managing the industry, workforce, field of work, production activities of individual employees in enterprises, institutions or organizations, regardless of ownership. Administrative and business responsibilities are the authority to manage or dispose of another's (state, collective, private) property. A socially dangerous act can only be recognized as an official crime and qualify under the relevant article of the Criminal Code if it is committed by an official, that is, a person who has been endowed with the authority of a representative of the government or who has performed duties related to organizational and administrative activities. or administrative and economic functions.

Abuse of office is considered a crime if there are three features in their totality: a) the use of an official through the act or omission of his official position contrary to the interests of the service; b) committing such act for selfish reasons, other personal interest or in the interests of third parties; c) causing such acts of material harm to public or public goods, the rights, freedoms and interests of individuals protected by law or to the interests of legal persons. Abuse of office implies a relationship between the perpetrator's official position and his or her conduct, which is manifested in illegal acts or omissions. In this case, the actions of a customs officer – an official, as a rule, are directly related to the official position and powers of the person. In this case, they are performed within the limits of the rights or actual possibilities that the official has given in connection with the position, but in their content is contrary to the interests of the service. The use of official position contrary to the interests of the service, which takes place in the case under consideration, involves the commission of an act of the person, which violates the duties and contradicts the interests of the public service (in customs authorities, including), the interests of the enterprise, institution or organization.

Key words: criminal person, customs authorities, customs crime, prevention, counteraction, customs crime prevention strategy, customs relations, smuggling, customs services.